

Slavomil Fischer, Jiří Škoda

Sociální patologie

Forezněpsychologický rozbor
vybraných sociálněpatologických jevů

3., rozšířené a aktualizované vydání

 GRADA®

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Fischer, Slavomil, 1962-

Sociální patologie : forenzněpsychologický rozbor vybraných sociálněpatologických jevů / Slavomil Fischer, Jiří Škoda. -- 3., rozšířené a aktualizované vydání. -- Praha : Grada, 2024. -- 1 online zdroj. -- (Psyché)

Obsahuje bibliografii a rejstříky

ISBN 978-80-271-7177-4 (online ; pdf)

* 316.624 * 616.89-008.48 * 343.95 * (048.8)

- sociální deviace
- patologické závislosti
- forenzní psychologie
- monografie

316.4/.7 - Sociální interakce. Sociální komunikace [18]

Slavomil Fischer, Jiří Škoda

Sociální patologie

Forezněpsychologický rozbor
vybraných sociálněpatologických jevů

3., rozšířené a aktualizované vydání

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **restně stíháno**.

Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou **bez souhlasu nositele práv zakázány**.

PhDr. Slavomil Fischer, Ph.D., MBA

prof. PhDr. Jiří Škoda, Ph.D., MBA

SOCIÁLNÍ PATOLOGIE

Forenzněpsychologický rozbor vybraných sociálněpatologických jevů

3., rozšířené a aktualizované vydání

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401

www.grada.cz

jako svou 9163. publikaci

Recenzovali:

prof. PaedDr. Pavel Doulík, Ph.D.

doc. MUDr. Ilja Žukov, CSc.

Odpovědná redaktorka Andrea Černá

Grafická úprava Antonín Plicka

Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka

Počet stran 312

Vydání 3., 2024

Vytiskla TISKÁRNA V RÁJI, s.r.o., Pardubice

© Grada Publishing, a.s., 2024

ISBN 978-80-271-7178-1 (ePub)

ISBN 978-80-271-7177-4 (pdf)

ISBN 978-80-271-5078-6 (print)

Obsah

Úvod	11
------	----

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1. Základní pojmy sociální patologie a deviace	15
1.1 Sociální deviace a sociální patologie	15
1.2 Sociální patologie z pohledu vědních disciplín	18
Absolutistický pohled	18
Moralizující pohled	18
Medicínský pohled	19
Statistický pohled	19
Relativistický pohled	19
1.3 Shrnutí	20
2. Normalita a abnormalita	21
2.1 Norma a konformita	21
2.2 Vymezení normality, vybraná pojetí	22
Statistické pojetí normality	24
Sociokulturní pojetí normality	25
Norma skupiny	26
Mediální norma	27
Funkční pojetí	28
2.3 Shrnutí	28
3. Zdroje a příčiny sociálněpatologických jevů a deviace	31
3.1 Etiologie sociálněpatologických jevů a chování	31
3.2 Teorie zdrojů sociální patologie	33
Biologickopsychologické teorie	33
Sociálněpsychologické teorie	37
Sociologické teorie	41
3.3 Shrnutí	49

PROBLEMATIKA ZÁVAŽNÝCH SOCIÁLNĚPATOLOGICKÝCH JEVŮ

4. Agresivita a násilí	53
4.1 Vymezení agresivity a násilí z pohledu sociální patologie	53
4.2 Druhy agresivity	55
Zlostná agresivita	55
Instrumentální agresivita	55
Spontánní agresivita	55
4.3 Příčiny agresivity a násilí	58
Biologické dispozice	58
Sociokulturní dispozice	59
4.4 Sociální aspekty spojené s agresivitou a násilím	61
Sledování násilí	62
Vandalismus	63
4.5 Prevence a možnosti eliminace agresivity	64
Ovlivňování veřejnosti	64
Psychoterapie	65
Farmakologická léčba	65
4.6 Shrnutí	66
5. Suicidiální jednání	67
5.1 Úvod do problematiky suicidality	67
5.2 Motivace suicidiálního jednání	72
5.3 Způsoby provedení suicidia	73
5.4 Příčiny suicidiálního jednání	78
Faktory obecně medicínské	79
Faktory psychické	80
Faktory demografické	82
Faktory sociální	84
Biologické predispozice	85
5.5 Postoj společnosti, možnosti řešení a prevence suicidality	86
Asistovaná sebevražda	88
5.6 Sebeпоškozování	89
5.7 Shrnutí	91
6. Zneužívání psychoaktivních látek	93

6.1	Psychoaktivní látky	94
6.2	Poruchy vyvolané v souvislosti se zneužíváním psychoaktivních látek	96
6.3	Faktory zvyšující pravděpodobnost rozvoje závislosti na psychoaktivních látkách	101
	Genetické predispozice	101
	Biologické predispozice	102
	Psychické faktory	103
	Sociální faktory	104
6.4	Závislost a škodlivé užívání alkoholu	105
	Vznik a rozvoj závislosti	107
	Vliv alkoholové závislosti na organismus	109
6.5	Závislost a škodlivé užívání vybraných nealkoholových látek	110
	Vznik a rozvoj závislosti	110
	Závislost na nikotinu	111
	Závislost na opioidech	113
	Závislost na fentanylu	116
	Závislost na kanabinoidech	119
	Závislost na sedativech a hypnotikách	120
	Závislost na stimulanciích	121
	Závislost na organických rozpouštědlech	125
	Závislost na halucinogenech	126
	Závislost na kratomu	127
6.6	Sociální důsledky, možnosti léčby a prevence	131
	Sociální důsledky alkoholové závislosti	132
	Léčení alkoholové závislosti	133
	Sociální důsledky závislosti na nealkoholových psychoaktivních látkách (drogách)	135
	Nefarmakologická léčba závislosti na nealkoholových psychoaktivních látkách (drogách)	136
6.7	Shrnutí	137
7.	Návykové a impulzivní poruchy	139
	7.1 Společné charakteristiky návykových a impulzivních poruch	139
	7.2 Příčiny vzniku návykových a impulzivních poruch	141
	7.3 Jednotlivé návykové a impulzivní poruchy	142
	Patologické hráčství	142

Patologické zakládání požárů (pyromanie)	143
Patologické kradení (kleptomanie)	146
Trichotillomanie	147
Jiné návykové a impulzivní poruchy	148
7.4 Důsledky návykových a impulzivních poruch	149
7.5 Možnosti léčby návykových a impulzivních poruch	149
7.6 Shrnutí	150
8. Novodobé nelátkové závislosti	151
8.1 Netolismus – závislost na internetu	153
8.2 Oniomanie – závislost na nakupování	158
8.3 Nomofobie – závislost na mobilních telefonech	161
8.4 Workoholismus	165
8.5 Dysmorfofobie, bigorexie	168
8.6 Závislost na sociálních sítích	171
8.7 Shrnutí	175
9. Zneužívání látek nezpůsobujících závislost	177
9.1 Zneužívání laxativ	178
9.2 Zneužívání vitaminů	179
9.3 Zneužívání steroidů	183
9.4 Shrnutí	185
10. Sociálněpatologické jevy spojené s prostředím rodiny	187
10.1 Rodina jako zdroj vzniku a rozvoje sociálněpatologických jevů	188
10.2 Poruchy ve výchově a funkcích rodinného prostředí	189
Poruchy rodičovské role	189
Dysfunkční a afunkční rodina	190
Základní problémy ústavní péče	192
10.3 Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom CAN)	193
Vymezení pojmu	194
Epidemiologie	194
Fyzické týrání a jeho formy	194
Psychické týrání a jeho formy	195
Sexuální zneužívání a jeho formy	195
Zanedbávání a jeho formy	196

Sekundární viktimizace	196
Münchhausenův syndrom by proxy	197
10.4 Psychická deprivace v dětství	197
10.5 Rizikové faktory a sociální důsledky nevhodného působení rodiny	198
Rizikové faktory a důsledky psychické deprivace	198
Rizikové faktory a důsledky týrání	199
Rizikové faktory a důsledky zneužívání	200
10.6 Vybrané ukázky typických případů patologie v prostředí rodiny	201
Děti jako nástroj boje mezi rodiči	202
Syndrom CAN	204
Dítě jako předmět materiálního zisku	205
Psychické a behaviorální poruchy rodičů	207
10.7 Shrnutí	209
11. Kriminalita a delikvence	213
11.1 Vymezení pojmů kriminalita a delikvence	214
11.2 Faktory zvyšující pravděpodobnost vzniku a rozvoje kriminálního a delikventního chování	215
Biologické faktory	215
Psychické faktory	216
Sociální faktory	217
11.3 Osobnostní charakteristiky delikventů	221
11.4 Riziko nebezpečnosti a motivace k nápravě	224
Míra rizika nebezpečnosti	224
Sofistikovanost, úroveň morální vyspělosti	225
Možnost léčby, motivace a ochota k nápravě	225
11.5 Antisociální chování v důsledku negativního vývoje v dětství a adolescenci	226
11.6 Typologie delikventní subkultury	229
Socializovaný typ	229
Neurotický typ	230
Nesocializovaný typ (defektně socializovaný, psychopatický)	231
Mentálně insuficientní typ (nedostačivý)	232
Deviantně socializovaný typ	233
Typ s masivní psychickou poruchou (psychotický)	233
11.7 Penitenciární proces a jeho zvláštnosti	234

Psychosociální problémy spojené s obviněním	234
Psychosociální problémy spojené s vazebním uvězněním	235
Reakce na vazební uvěznění	238
Výkon trestu odnětí svobody	245
Prizonizace	246
Sociální specifika výkonu trestu odnětí svobody	250
11.8 Možnosti práce s delikventními jedinci	252
Působení na obviněné	252
Zacházení s odsouzenými	253
Pracovní aktivity a programy	254
Vzdělávání	255
Speciálněvýchovné aktivity	256
Zájmové aktivity	257
Utváření vnějších vztahů	258
11.9 Práce se specifickými skupinami odsouzených	258
11.10 Účinnost terapie a práce s odsouzenými	261
Podmíněné propuštění (vybrané kauzy)	264
Probace a mediace	268
Metody pro posuzování osobnosti nositelů kriminálního chování, stylů jejich myšlení a účinnosti resocializace ve vztahu k potenciální recidivě	268
Využití projektivních metod v diagnostice osobnosti (etiologii) u juvenilních delikventů	273
11.11 Shrnutí	287
Použitá literatura	289
Věcný rejstřík	305
Jmenný rejstřík	309

Předkládaná publikace je již 3., aktualizovaným a přepracovaným vydáním monografií věnujících se sociální patologii, vydaných nakladatelstvím Grada Publishing v roce 2009 a 2014. Původní publikace byly podrobeny značné revizi, nově předkládaný text je doplněn a do různé míry rozšířen o aktuální poznatky z teorie a praxe. Reflektuje i některé změny, které zasáhly společnost v souvislosti s celosvětovou pandemií covidu-19. Doplněny jsou také výsledky vlastních výzkumných studií a šetření, které byly realizovány autory v rámci jejich odborné činnosti. Nově jsou zařazeny i poznatky autorů z jejich forenzněpsychologické praxe.

Nové zpracování odborné publikace o závažných sociálněpatologických jevech, stejně jako tomu bylo v případě předchozích knih, si vyžádal zájem ze strany odborné, ale i širší veřejnosti. Zájem o problematiku jevů, které jsou většinou společností vnímány jako škodlivé a pro společnost nežádoucí, nebo až nepřijatelné, je stále zvýšený. Pozornost je upřena zejména na možnosti, jak tyto negativní jevy řešit, nebo alespoň usměrnit do společensky přijatelné podoby. Na to jsme se snažili v této aktualizované publikaci reagovat. Doplnění a rozšíření jednotlivých kapitol knihy se týká samozřejmě také nových skutečností, které souvisejí s příčinami a zdroji sociální patologie. Akcent byl kladen na nové poznatky, které se týkají možnosti jejího řešení. To se odráží ve zvoleném názvu *Sociální patologie: Forenzněpsychologický rozbor vybraných sociálněpatologických jevů*.

Pro studium problematiky sociálněpatologických jevů je zcela jistě k dispozici řada velmi erudovaných, vysoce odborných publikací. Tyto monografie jsou ale ve skutečnosti určeny jen úzké skupině odborníků. Porozumění textu a diskutovaným výsledkům předpokládá značnou teoretickou připravenost. Sociální patologie je totiž multidisciplinární disciplína, která se snaží o popis společensky nepřijatelných jevů z pohledu různých vědních disciplín a přináší v této oblasti zároveň řadu nových výzkumných zjištění, která je nutné reflektovat.

Dále se také můžeme setkat s velkým množstvím publikací, jež se snaží v lepším případě o popularizaci různých případů a událostí, ke které problematika sociálněpatologických jevů svádí. Bohužel se může jednat o snahu zaujmout spíše na základě reklamy, senzace, zjednodušujícího přístupu, bez ambice rozkrýt hlubší souvislosti daných sociálněpatologických jevů. Odborných publikací, které by byly využitelné jak pro odborníky a specialisty, tak i pro studenty a další případné zájemce, je bohužel poskrovnu.

Naše nově zpracovaná publikace je určena zejména výše naznačeným skupinám zájemců. Může být zcela určitě využita odborníky a pracovníky, kteří se na řešení sociálnědeviantních a patologických jevů již přímo a konkrétně podílejí. Své uplatnění nalezne u specialistů a vědeckých pracovníků. Je ale také určena vysokoškolským studentům všech oborů, jejichž pozdější uplatnění bychom mohli charakterizovat jako pomáhající profese. Je tedy připravena například pro budoucí vychovatele, sociální pracovníky, terapeuty, etopedy, speciální pedagogy apod. Stejně tak je určena studentům učitelských a zdravotnických oborů, kteří se s řadou problémů diskutovaných v textu také mohou ve své praxi setkávat. Vzhledem ke společenskému zájmu o projednávání témata pak může být využita i dalšími zájemci z řad širší veřejnosti.

Předložený text se nejprve zabývá obecnými teoretickými východisky sociální patologie. Věnuje se vymezení základních pojmů a takových otázek, jako jsou problematika norem a jejich proměny, teorie zdrojů a příčin vzniku a rozvoje sociálněpatologických jevů a poruch chování. V další části textu jsou rozebírána zvláště společensky závažná témata. Patří mezi ně problematika závislostí, agresivity a násilí, suicidality, patologických jevů v prostředí rodiny, kterým je v této aktualizované monografii věnována zvýšená pozornost, text je doplněn kazuistikami z forenzněpsychologické praxe, a v neposlední řadě problematika delikvence a kriminality.

Jsme si vědomi skutečnosti, že předložená publikace nemůže poskytnout vyčerpávající informace o každém sociálněpatologickém jevu. Tato problematika je natolik obsáhlá, složitá a dynamicky se rozvíjející, že je otázkou, zda ji vůbec lze celou s ohledem na omezený prostor i čas postihnout a komplexní formou zpracovat. Pozornost je proto věnována jevům s vyšší mírou společenské nebezpečnosti. Pro odborníky, specialisty a další pracovníky působící v oblasti pedagogických a psychosociálních věd je znalost a pochopení souvislostí spojených se vznikem i rozvojem sociálněpatologických jevů a chování základní podmínkou úspěšnosti při nacházení možností jejich řešení. Publikace klade při rozboru jednotlivých jevů a možností jejich řešení důraz na morální a etopedické hledisko. Text je doplněn o řadu našich vlastních zkušeností a zkušeností našich kolegů z praxe. Věříme, že tyto poznatky budou pro ty, kteří si publikaci přečtou, využitelné v jejich práci a obecně také v životě.

TEORETICKÁ
VÝCHODISKA

1. Základní pojmy sociální patologie a deviace

V posledních letech můžeme zaznamenat značný nárůst jevů, které označujeme jako sociálněpatologické. Jedná se o variabilní škálu jevů, které vnímáme z hlediska společenského hodnocení jako nechtěné, nežádoucí, nebo až nepřijatelné. Každý takový jev má svoji míru společenské nebezpečnosti. Čím je škodlivost a nebezpečnost pro společnost vyšší, tím větší je také zájem o jeho řešení. Problematika jevů, jako jsou např. závislostní chování, delikvence, kriminalita, organizovaný zločin apod., se netýká pouze České republiky. Jedná se o celosvětově závažné otázky. V případě, že by současný trend vývoje těchto nežádoucích jevů z hlediska kvantitativního i kvalitativního pokračoval, došlo by zcela jistě k ohrožení vývoje celé společnosti a jednotlivců, kteří v ní žijí.

Cílem této kapitoly je:

- vysvětlit základní pojmy používané při vymezení patologických a deviantních jevů ve společnosti;
- podat stručný přehled různých přístupů a pohledů na sociálněpatologické jevy z hlediska různých vědních disciplín.

Klíčová slova: sociální patologie, sociální deviace, sociální dezorganizace, toleranční limit

1.1 Sociální deviace a sociální patologie

Co se týče pojmu sociální patologie (z lat. *pathos* – utrpení, choroba), nejedná se o samostatný vědní obor. Jde o souhrnné označení nezdravých, abnormálních a obecně nežádoucích společenských jevů. Na studiu a popisu těchto jevů se podílí řada vědních disciplín, zejména sociologie, psychologie, medicína, speciální pedagogika, etopedie a další. Jednotlivé vědní disciplíny se zabývají studiem a rozbořením příčin a faktorů, které vedly ke vzniku konkrétních sociálněpatologických jevů. Také se zabývají analýzou zdrojů a příčin, které umožňují jejich existenci ve společnosti.

Dále také stanovují a aplikují preventivní a korektivní doporučení a postupy, jejichž společným cílem je obecně eliminace sociálněpatologických jevů.¹ Sociální patologie se tedy zabývá zákonitostmi takových způsobů chování, které společnost hodnotí jako nežádoucí, protože porušují její sociální, morální či právní normy.²

Sociální patologie bylo původně označení jednoho z odvětví sociologie. Zavedení tohoto pojmu a odvětví je spojováno s prací H. Spencera, zastávce tzv. organicistického proudu v sociologii. Tato koncepce se vyznačuje důrazem na podobnost rysů lidské společnosti a biologického organismu. Spencerův přístup hledal paralelu mezi patologií (nemocí) a patologií jako chorobou společnosti.³ E. Durkheim považuje sociální patologii za vědu o chorobách a nepříznivých skutečnostech v rámci dané společnosti, které se stávají její organickou součástí.

V současné době je tento pojem někdy nahrazován a označován jako sociální deviace nebo také sociální dezorganizace. Pojem sociální patologie se ale od pojmu sociální deviace liší. Jevy, které jsou označovány za deviantní, nemusí být totiž vždy patologické. Sociálněpatologické jevy jsou vždy pro společnost či jednotlivce negativní, což v případě deviantních jevů platit nemusí. Proto je při vymezování pojmu vhodné oba pojmy rozlišovat.

Sociální deviace (z lat. *deviatio* – odchylka, úchylka) je definována jako způsob jednání, které není konformní se společenskou normou, jež je akceptována většinou populací.⁴ Jak jsme výše uvedli, za sociální deviaci je považováno narušení jakékoli sociální normy. To znamená nejen takové normy, jež porušení může být morálním nebo právním způsobem sankcionováno.

Deviace je obecně definována jako kterákoli odchylka od normální struktury či funkce. Může se vyskytovat u jakéhokoli jevu v přírodě či ve společnosti. Na rozdíl od sociální patologie je pojem deviace hodnotově a emocionálně neutrální.⁵ V praxi však převládá pojetí deviace v negativním slova smyslu. Proto se můžeme v literatuře⁶ setkat s rozlišením deviantních způsobů chování na deviaci pozitivní a deviaci negativní.

Toto rozlišení zřetelným způsobem poukazuje na skutečnost, že sociální deviací je každá odchylka od společenské normy. Jde o jakékoli překročení normativu, například přehánění, extrémní postoje a způsoby chování. Příkladem může být alkoholismus, ale i naopak extrémní formy jeho potírání (prohibice).

¹ Fischer, S. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: UJEP, 2006.

² Hrčka, M. *Sociální deviace*. Praha: Slon, 2001.

³ Kapr, J. et al. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. Praha: Slon, 1991.

⁴ Fischer, S. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: UJEP, 2006.

⁵ Hrčka, M. *Sociální deviace*. Praha: Slon, 2001.

⁶ Kapr, J. et al. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. Praha: Slon, 1991.

Sociální deviace a patologie jsou značně relativní jevy. Je přirozené, že jsme každodenně svědky porušování různých norem. Vždyť je někdy porušujeme i my sami. Je nezbytné si uvědomit, že žádná sociální norma není, a ani nemůže být dodržována z důvodu jedinečnosti individua přesně a stejným způsobem. V každém sociálním prostředí existuje proto nepsaný toleranční limit. Ten je proměnlivý v čase a z hlediska aktuální úrovně sociokulturního poznání konkrétní společnosti. Různé skupiny, jednotlivé společenské subkultury i jednotlivci se liší svými vzorci chování, které do uvedeného limitu tolerance zapadají. Toleranční limit bychom mohli vymezit jako míru variability snášenlivosti k chování a dodržování norem druhými jednotlivci.

Proto je namístě zmínit koncepci tzv. objektivní deviace.⁷ Pro tento přístup zůstává také rozhodujícím kritériem porušení normy. V rámci jejího překročení však sleduje a zdůrazňuje splnění dalších podmínek. K těmto podmínkám patří mimo jiné zejména:

- opakovatelnost, porušování normy v čase a v různých teritoriích;
- hromadnost, porušování se musí objevovat ve větších skupinách populace;
- společenská závažnost, která je konkrétnímu chování přisuzována v daném sociokulturním prostředí;
- etiologická identita, umožňující predikci daného deviantního jevu.

Sociální dezorganizace je spíše pojímána jako narušení nebo rozklad systému norem společnosti. Tento pojem uvedla do sociologie a příbuzných disciplín tzv. chicagská škola. Pojmenována byla podle katedry sociologie chicagské univerzity (University of Chicago).⁸ Přístup jejich představitelů byl ekologický a urbanistický. K nejznámějším patří např. E. F. Frazier, E. Hughes, F. Znaniecki, R. S. Cavan a dále také E. Surherland a G. H. Mead. Předmětem zájmu jejich zkoumání byla zejména kriminalita. Důraz byl soustředěn spíše na sociální procesy než na řešení samotného problému, tj. přímo na konkrétní sociálněpatologický jev.⁹

Cohen¹⁰ hovoří o normativním rozkladu a vzorcích chování ve společnosti. Společnost je rozkládána jako systém a nemusí dojít k rozkladu všech jejích jednotlivých složek. V důsledku dezorganizace a normativního rozkladu vznikají životní způsoby a vzorce chování, které jsou pro společnost patologické.

⁷ Giddens, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 185.

⁸ Munková, G. *Sociální deviace*. Praha: Karolinum, 2001.

⁹ Hřčka, M. *Sociální deviace*. Praha: Slon, 2001.

¹⁰ Kapr, J. et al. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. Praha: Slon, 1991.

Sociální patologie a také deviace tedy spíše preferují východisko spočívající v zaměření své pozornosti na jedince a etiologii jeho deviantního jednání. Koncepte sociální dezorganizace poukazuje na širší společenské aspekty příčin vzniku patologických jevů.

1.2 Sociální patologie z pohledu vědních disciplín

Sociální patologii a deviaci je možné posuzovat z mnoha pohledů. Tyto pohledy jsou determinovány různými vědními obory, které se na zkoumání a řešení sociálněpatologických jevů v různé míře a v různých souvislostech podílejí. Jsou jimi především sociologie a psychologie (zejména sociální psychologie a psychopatologie). Zkoumání i řešení se týká ale také oborů medicínských, práva apod. V průběhu studování jednotlivých faktorů a zákonitostí, které se sociálnědeviantními jevy souvisejí, se chronologicky v teorii sociální patologie objevilo několik následujících pohledů.¹¹

Absolutistický pohled

Tento pohled lze charakterizovat jako představu existence absolutně jednoznačných a srozumitelných sociálních norem. Tyto normy jsou platné pro všechny členy společnosti, pro všechny její jednotlivé struktury. Jakékoliv odlišné chování je nepřípustné, a tudíž deviantní. Jedná se o pohled a přístup extrémní.

Moralizující pohled

Moralizující pohled lze považovat stejně jako předchozí také za relativně extrémní. Společnost a její členové jsou dle této koncepce rozdělováni do dvou skupin. První skupinou jsou morální nedevidanti, kteří se vždy řídí společenskými pravidly. Ta zásadně neporušují. Druhá je pak tvořena tzv. nemorálními devianty. V tomto

---

¹¹ Bursík, R. J. Urban Dynamics and Ecological Studies of Delinquency. *Social Forces*. 1983, vol. 63, s. 393–413.

případě se jedná o asociální jedince, přičemž nemorálnost je jejich vrozenou dispozicí. Společnost jim pak příslušnost k této kategorii pouze přisuzuje.

Medicínský pohled

Tento pohled si našel a udržel své místo i v současné sociologické literatuře právě v rámci sociální patologie. Deviantní chování je dáváno do souvislosti se stavem společnosti a je nazíráno jako příznak její nemoci. Lidský a společenský organismus je vnímán analogicky. Deviace je vnímána jako nemoc a produkt nesouladu mezi jednotlivými částmi sociálního systému. Rozšíření patologických jevů signalizuje, že společnost není v pořádku.

Statistický pohled

Statistický pohled na sociálněpatologické jevy je charakteristický pro vědní obory upřednostňující empirický výzkum a kvantitativní hledisko před kvalitativním rozbořením jednotlivých aspektů, které s těmito jevy souvisejí. Odchylka v chování je chápána jako určitá vzdálenost od průměru. Takové jevy, které jsou mimo statistickou normu (mimo směrodatné odchylky), jsou abnormální a deviantní (ne však vždy patologické). K nedostatkům patří ignorace různých sociálních souvislostí. Tento přístup nezachycuje interpersonální reakce, společenské standardy nebo mínění veřejnosti. Nebere v úvahu ani různé varianty přinucení ke konformitě.

Relativistický pohled

Relativistický pohled je charakteristický pro současnost. Od tradičních pohledů se liší stanoviskem, podle něhož lze způsobům chování, kulturním symbolům a dalším sociálním produktům porozumět pouze v kontextu té kultury a společnosti, jejíž jsou organickou součástí. Deviace a patologie tak mohou být posuzovány pouze z hlediska konkrétního sociokulturního prostředí, ve kterém k nim došlo.

Relativistický pohled se vyhýbá všem úskalím a problémům, které přinášejí pohledy předcházející. Snaží se na deviantní jevy hledět jako na chování, které může být definováno jako deviantní v jednom kontextu, zatímco ve druhém může být zcela konformní. Jednání označované za škodlivé a nežádoucí může být totiž v jiné společnosti vysoce pozitivně hodnoceno.

1.3 Shrnutí

Pojem sociální patologie je souhrnným označením nezdravých, abnormálních a obecně nežádoucích společenských jevů. V současné době je tento pojem někdy také nahrazován pojmem sociální deviace nebo sociální dezorganizace. Pojem sociální patologie se od pojmu sociální deviace i sociální dezorganizace liší. Jevy, které jsou označovány za deviantní, nemusí být vždy patologické. Sociálněpatologické jevy jsou vždy pro společnost či jednotlivce negativní, což v případě deviantních jevů platit nemusí. Proto je při jejich vymezování nezbytné uvedené pojmy rozlišovat.

Sociální patologie a také deviace dále spíše preferují východisko spočívající v zaměření své pozornosti na jedince a etiologii jeho deviantního jednání. Koncepce sociální dezorganizace poukazuje na širší společenské aspekty příčin vzniku patologických jevů.

Otázky a problémy k úvaze:

- Pokuste se porovnat míru vaší tolerance k chování těch, kteří jsou mladší, ke spoluvrstevníkům a ke starším. Liší se vaše tolerance i v porovnání se členy vaší rodiny? V čem spočívá případný rozdíl?
- Liší se míra vaší tolerance vůči alkoholismu a zneužívání tzv. tvrdých drog? Pokud ano, co je podstatou rozdílu?
- Přikláníte se spíše k řešení orientovanému na jednotlivce a na konkrétní nežádoucí problém, nebo na změny společenského systému (struktury)? Pokuste se svůj postoj zdůvodnit.